

Lessius, Antwerpen

Samenvatting Practicum

Toegepaste psychologie

Ulrike

12

De visie van Wechsler op intelligentie

Intelligentiebegrif volgens Wechsler

Wechsler stelt dat ons gedrag bepaalt wordt door twee belangrijke factoren:

1. Intellectuele factoren (De cognitieve dimensie):
 - Waarnemen.
 - Denken.
 - Analyseren.
 - Synthetiseren.
 - Geheugen.
2. Niet-intellectuele factoren (De motivationele en affectieve dimensie):
 - Aandacht.
 - Nieuwsgierigheid, interesse.
 - Doorzettingsvermogen.
 - Sociale, morele en ethische waarden.

Intelligentie is de geëigende, globale capaciteit van het individu om doelgericht te handelen, rationeel te denken en effectief om te gaan met de omgeving.

Kenmerken van intelligentie

Bij meting van de intelligentie moeten we ons ervan bewust zijn dat we niet de aangeboren capaciteiten meten, maar wel de capaciteiten die vorm kregen onder invloed van milieu, ervaring, training en scholing. Meting gebeurt door middel van taken die correleren met intelligentie.

Structuur van de intelligentie

Wechsler onderscheidt binnen de intelligentie verschillende factoren:

- Globale capaciteit → TIQ = Totaal IQ.
- Verbale intelligentie = Verbale schaal → VIQ = Verbaal IQ.
- Performale intelligentie = De performale schaal. → PIQ = Performaal IQ.
- Andere factoren, die ook indexen genoemd worden:
 - Verbaal begrip index → VBI.
 - Perceptuele organisatie index → POI.
 - Werkgeheugen index → Wgl.
 - Verwerkingsnelheid index → Vsl.

De meest betrouwbare schatting van de intelligentie bekomt men via het totale IQ.

Meting van intelligentie

Je moet taken kiezen waaruit blijkt dat ze correleren met erkende manifestaties van intelligent gedrag. Pas op de tweede plaats is het van belang op welke cognitieve of niet cognitieve factoren

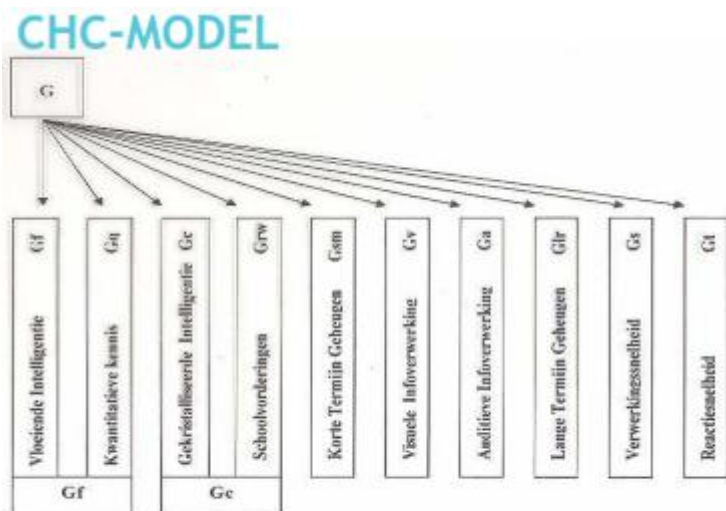
deze taken een beroep doen. Ook moet je er rekening mee houden dat de groep gekozen taken het de onderzochte mogelijk maakt om op allerlei verschillende wijzen zijn algemene intelligentie te uiten. De eenvoudigste manier waarop deze verschillende manifestaties van intelligentie gecombineerd worden om tot een evaluatie van iemands algemene intelligentie te komen, is een simpele optelling zonder differentiële weging van de subtestuitslagen. Voor een volledig begrip van de totstandkoming van Wechsler's intelligentieschaal is het tenslotte nodig te weten dat hij zich bij de keuze van de testtaken ook heeft laten leiden door de klinische bruikbaarheid. Dit houdt in dat gelet is op gedrag waarvan het is gebleken dat het indicatief kan zijn voor manieren van omgaan met de werkelijkheid die typisch zijn voor bepaalde klinische beelden.

Implicaties voor het gebruik van de Wechslerschalen

De totaalscore geeft geen volledig beeld van de algemene intelligentie omdat de test als geheel toch een beperkte selectie is van gedrag waar het Wechsler omgaat. De totaalscore is een relatieve maat, geen absolute maat. Het TIQ geeft wel een relatief niveau aan, maar helemaal geen indruk van de wijze van functioneren. Door een onderlinge vergelijking van de uitslagen op de subtests ontstaat er wel een beeld. Maar dan komt de vraag naar boven van hoeverre dit beeld dan weer betrouwbaar is?

De observatiemogelijkheden die een individuele testafname biedt, moeten benut worden om een beter inzicht te krijgen in de mogelijkheden van het onderzochte kind. Tenslotte geeft de test geen schatting van aangeboren capaciteiten, onafhankelijk van ervaring.

Historiek van de Wechsler-schalen

Cattell-Horn-Carroll-model. Dit model neemt alle domeinen van intelligentie mee op en geeft een holistisch dynamische visie hiervan. Het model is geordend in 3 niveau's:

1. De general factor (G) ligt op het derde ordeningsniveau.
2. Op het tweedeordenings-niveau liggen de brede cognitieve vaardigheidsdomeinen. Dit zijn vrij basale en stabiele cognitieve eigenschappen.
3. Deze brede cognitieve vaardigheidsdomeinen splitsen zich op in nauwe cognitieve vaardigheden of het eersteordeningsniveau.

Tabel 1: Schematisch overzicht van het Cattell-Horn-Carroll Gf-Ge - model

Gebruiksmogelijkheden

De afname van een individuele intelligentietest heeft wel belangrijke voordelen:

- Bepalen van het algemene intelligentieniveau: niveau-analyse.

Ulrike
Lorent

- Profielanalyse: geeft inzicht in de mate waarin de verschillende factoren van de intelligentie ontwikkeld zijn.
- Individuele analyse: analyse van antwoorden op de afzonderlijke subtests; goede en slechte antwoorden.
- De karakterologische of observatieanalyse: Via globale observatie en observatie van het gedrag bij de afzonderlijke subtests krijgt men een meer gedifferentieerd beeld over de manier waarop de proefpersoon presteert.

Wechsler adult intelligence scale – III WAIS-III

Toepassingen van de WAIS-III

De WAIS-III maakt vaak deel uit van een uitgebreider onderzoek naar leerstoornissen, hoogbegaafdheid, neurologische en psychiatrische stoornissen. De gegevens uit het intelligentieonderzoek worden gerelateerd aan gegevens ingewonnen via observatie, gesprek en nog andere bronnen.

Verbetering van de WAIS-III

Kwantitatieve verwerking

1. Bereken de chronologische leeftijd van de proefpersoon: Onderzoeksdatum – geboortedatum = Chronologische leeftijd. Een maand heeft 30 dagen en een jaar 12 maanden.
2. Bepaal na verbetering van de items de ruwe totaalscore voor elke subtest.
3. De totaalscores van de verschillende subtests zet je vervolgens om in geschaalde scores. De geschaalde scores houden rekening met de leeftijd van de proefpersoon. De totaalscores van de subtests kunnen ook vergeleken worden met een referentiegroep die bestaat uit proefpersonen van 30-34 jaar, zij blijken op de WAIS-III het beste te presteren.
4. De geschaalde scores van de verbale schaal, performale schaal en de 4 indexschalen moet je vervolgens totaliseren en noteer je onderaan in de respectievelijke kolommen. Bereken ook de totaalscore voor de totale schaal.
5. Bepaal vervolgens de verbale IQ-score, de performale IQ-score, en de IQ-score van de totale schaal. De IQ-scores en de indexscores vul je in op de profielpagina. Het profiel van de cliënt komt nog duidelijker tot uiting door de behaalde IQ-scores en indexscores grafisch voor te stellen.
6. Op de discrepantie-analyse pagina bepalen we tenslotte ook nog of de verschillen die optreden tussen de IQ-scores en de indexscores significant hoger zijn.
7. In de volgende stap gaat de onderzoeker na op welke subtests de cliënt zwak of sterk scoort:
 - a. Noteer de geschaalde scores van elke subtest in de eerste kolom.
 - b. Bereken het gemiddelde van de totale schaal.
 - c. Bepaal vervolgens de afwijking van elke subtest van het gemiddelde en noteer dit verschil in de derde kolom.
 - d. Via tabel B3 bepaal je of het berekende verschil significant is of niet.

- e. Noteer vervolgens in de desbetreffende kolommen of het om een sterke prestatie dan wel een zwakke prestatie gaat.
- f. In tabel B3 kan je ook aflezen bij welk percentage van de steekproef de geconstateerde verschillen voorkomen.

Wechsler Intelligence scale for children III – WISC-III

De doelgroep voor deze test zijn de Vlaamse en Nederlandse kinderen en jongeren van 6 jaar tot 16 jaar. Voor de 16-jarigen overlapt de WISC-III met de WAIS-III.

Toepassingen van de WISC-III

De WISC-III als maat voor een schatting van de algemene intelligentie maakt deel uit van het onderzoek naar leerproblemen en hoogbegaafdheid.

Verbetering van de WISC-III

Kwantitatieve verwerking

1. Bereken de chronologische leeftijd van de proefpersoon.
2. Bepaal na verbetering van de items de ruwe totaalscore voor elke subtest. Totaliseer de scores van de afzonderlijke items.
3. Zet vervolgens de ruwe scores om in normscores.
4. Totaliseer vervolgens per schaal de normscores. De totale normscore is de som van de totale verbale normscore plus de totale performale normscore. Probeer indien er wegens omstandigheden minder dan 5 verbale of performale subtests afgenomen kunnen worden, substitutie toe te passen. Pas, indien substitutie niet mogelijk is, exploratie toe. Vermenigvuldig daartoe de som van de 4 normscores met 1,25.
5. De totale verbale normscore, de totale performale normscore en de totale normscore worden omgezet in een IQ-equivalent. De normscores van verbaal begrip, perceptuele organisatie en verwerkingsnelheid zet je om in factorscores. Het betrouwbaarheidsinterval verwijst naar de grenzen waarbinnen het IQ-equivalent dat de proefpersoon behaalt, valt.
6. Voor de bepaling van het statistische significantieniveau van een verschil tussen twee IQ- of twee factorscores gebruiken we tabel B4. Deze tabel geeft de drempelwaarden voor een significant verschil tussen VIQ – PIQ, VBF – POF, VBF – VSF en POF – VSF. Indien er een of meerdere significante verschillen zijn tussen de IQ en/of indexscores is er sprake van een disharmonisch profiel. Indien er geen significant verschil is spreken we van een harmonisch profiel. We verwachten meestal dat de verschillende aspecten van de intelligentie zich in een kind harmonisch ontwikkelen.
7. De bepaling van sterke en zwakke prestaties, kan ook voor de WISC-III gebeuren. Bereken het gemiddelde van de verbale en performale schaal of de totale schaal.
8. We kunnen ook bepalen of de verschillen tussen subtestscores betekenisvol zijn. op subtestniveau zijn statistisch significante verschillen minder betrouwbaar dan op het niveau van de IQ-scores en de factorscores.

Wechsler preschool and primary scale of intelligence III – WPPSI-III

Deze Vlaamse-Nederlandse versie heft een leeftijdsbereik van 2 jaar en 6 maanden tot 7 jaar en 11 maanden. Om recht te doen aan de cognitieve ontwikkelingen wordt er een opsplitsing gemaakt in 2 leeftijdscategorieën, nl.:

- 2 jaar en 6 maanden tot en met 3 jaar en 11 maanden.
- 4 jaar tot en met 7 jaar en 11 maanden.

Zo wordt er bij kinderen in de leeftijd van 2,6 jaar tot 3,11 jaar minder subtests afgenomen en vereisen de afgenomen subtests minimale verbale uitdrukkingsvaardigheden.

Toepassingen van de WPPSI-III

Het gebruik van de WPPSI in combinatie met andere tests levert bruikbare info op over het functioneren van kinderen. Bij interpretatie van de testuitslagen moet uiteraard rekening gehouden worden met niet-intellectuele factoren. Informatie over deze factoren wordt ingewonnen via observatie, gesprek, dossier en andere testen.

Verbetering van de WPPSI-III

Kwantitatieve verwerking

Substantiële verschillen in de kwantitatieve verwerking tussen de twee leeftijdscategorieën, worden in onderstaande tekst weergegeven. De kwantitatieve verwerking van de oudste leeftijdscategorie geldt als norm. Indien de verwerking van de leeftijdscategorie 2,6jaar tot 3,11 hiervan afwijkt, wordt dit weergegeven.

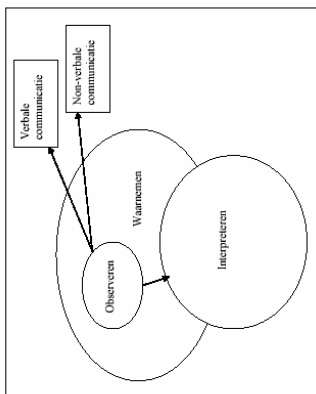
1. Bereken de chronologische leeftijd van de proefpersoon.
2. Bepaal na verbetering van de items de ruwe totaalscore voor elke subtest. Vul nadien de ruwe totaalscores aan in de tabel 'omzetting van ruwe scores naar geschaalde scores' op de voorpagina van het antwoordformulier.
3. Zet vervolgens de ruwe scores om in normscores. Pas op: De normscores van sommige subtests moeten in twee schalen ingevuld worden.
4. Totaliseer vervolgens per schaal de normscores. Probeer indien er wegens omstandigheden minder dan 3 verbale of performale subtests afgenomen kunnen worden substitutie toe te passen. Bij de leeftijd van 2,6-3,11jaar kan alleen de subtest receptieve woordenschat vervangen worden door plaatjes benoemen. De andere subtests hebben geen vervangtest. Pas, indien substitutie niet mogelijk is, exploratie toe:
 - a. Indien er een subtest ontbreekt, hetzij voor de verbale hetzij voor de performale schaal, kan de som van deze geschaalde scores worden omgezet naar een totale verbale of performale score.
 - b. Indien er slechts 6 subtests beschikbaar zijn voor het berekenen van de totaalscore doordat de subtest substitutie ontbreekt.
 - c. Wanneer de subtest substitutie en een subtest van de verbale of een van de performale schaal ontbreekt, tel je de verbale en performale schalen op en schat je de totale schaal

Ulrike
Lorent

- door de optelling met 1,17 te vermenigvuldigen. Dit mag echter niet wanneer de subtest substitutie en een verbale en een performale subtest ontbreekt.
- d. Bij de kinderen van 2,6jaar tot 3,11jaar is het niet mogelijk om de som van de normscores verbaal, performaal of algemene taalindex te schatten.
 5. De totale somscores van de verbale, performale en totale schaal worden omgezet in een IQ equivalent en de totale som-score van de index verwerkingssnelheid zet je om in de indexscore.
 6. Op de discrepantie-analyse pagina kun je de verschillen berekenen tussen respectievelijk de IQ-scores en de verwerkingssnelheid index. Bij het subtestgedeelte van de tabel 'Discrepantie vergelijkingen' wordt analoog aan het voorgaande de discrepanties tussen verschillende subtests berekend. Bij kinderen van 2,6jaar tot 3,11jaar wordt alleen de discrepantie tussen VIQ en PIQ berekend.
 7. De bepaling van sterke en zwakke prestaties kan ook voor de WPPSI-III gebeuren. Bereken het gemiddelde van de verbale en de performale schaal of de totale schaal. Opgelet: Alleen de kernsubtests worden in rekening gebracht bij de sterkte-zwakte analyse van de WPPSI-III. Bij kinderen van 2,6jaar tot 3,11jaar wordt alleen het totale gemiddelde gebruikt om de sterke en zwakke punten te bepalen.
 8. Tabel A.12 geeft een overzicht van leeftijdsequivalenten die corresponderen met bepaalde waarden van de totale ruwe scores per subtest.

Observeren en rapporteren

Observatiemethoden

Observeren is een subjectieve gelegenheid. Hij observeert vaak niet de werkelijke situatie. Observeren in het dagelijks leven zijn toevallige en spontane waarnemingen. Het is een deel van de ontwikkeling en stuurt interacties in de omgeving. Je verwerft dus informatie over anderen, relaties & situaties, en jezelf. Je stuurt je eigen gedrag bijsturen. Er is een directe interpretatie van waargenomen gedrag. Voortdurend voer je interpretaties door: Je verleent onmiddellijke betekenis aan datgene wat je bij jezelf, bij de andere of tijdens interacties waarneemt. Dit proces wordt attributie genoemd. Observeren in het dagelijks leven is een subjectieve aangelegenheid, het is continu en het is impliciet. Het is een persoon, situatie- en moment gebonden proces van gegevensverzameling. Er treden heel wat vertekeningen op tijdens het

informatieverwerkingsproces. Er kunnen zich momentane verstoringen voordoen (Vb.: lievelingsliedje is nu stom omdat je slecht gezind bent) en je hebt onderliggende kenmerken (Vb: Vooroordelen). Als laatste heb je dan nog aspecten zoals het tijdperk, plaats en situatie.

Observeren in professionele/ wetenschappelijke context is het verwerven van informatie over anderen en over relaties & situaties. Hier vertrekken we vanuit een bepaalde doelstelling en vanuit een bepaalde observatiemethode. Het is expliciet, afgebakend in de tijd en bewust. Je bepaalt ook op voorhand op welke manier je gaat observeren. Bij elke vorm van observatie is er sprake van selectiviteit en subjectiviteit. Selectiviteit en subjectiviteit gaat een vertekening tonen van de

objectieve werkelijkheid. Observeren is een informatieverwerkingsproces waar je een 4-tal componenten kan onderscheiden:

1. Er is sprake van op een bewuste wijze informatie op te nemen.
2. Er is verwijzing naar aandacht.
3. Observatie gebeurt via de zintuigen.
4. Je dient je te bedenken dat wanneer je via observatie inwint over gedrag je deze informatie meestal op een of andere manier wilt bijhouden of registreren.

Observatie zonder interpretatie is een zuivere en scherpe weergave. Hierbij zijn er geen globale, onnauwkeurige formuleringen, geen te absolute uitdrukkingen en een eenvoudige, klare woordkeuze.

WWW observeren

We observeren omdat het een wetenschappelijke verantwoorde methode is om gedragsinformatie te verzamelen. Zo maak je gebruik van observatie om gedrag waar te nemen, te ordenen en het te begrijpen. Het doel hiervan is vaak gedragsvoorspelling. In de wetenschappelijke context is het eerste doel van de observatie beschrijvend. Observatie kan gebruikt worden als zelfstandig onderzoeksmiddel en als aanvullend onderzoeksmiddel.

We verwerven kennis aan de hand van waarneembaar gedrag, dat ons een beeld van de werkelijkheid geeft. Om goed te kunnen observeren heb je aanleg en training nodig. We observeren wanneer er niet stilgestaan wordt bij het gedrag van mensen, de interacties tussen personen, onmondige mensen en taalverschillen. Observatie is niet mogelijk rond gedrag dat zich afspeelt in het verleden of in de toekomst. Of wanneer het weinig frequent en onvoorspelbaar gedrag is. Observatie is minder geschikt bij een groot aantal personen, de aard van het onderwerp (intieme of taboe-onderwerpen) en innerlijke processen.

Je observeert zo direct mogelijk waarneembaar gedrag, en de relatie tussen waarneembaar gedrag en onderliggende psychologische eigenschap is multidirectioneel. Operationaliseren is hierbij een belangrijk aspect. Operationaliseren betekent werkbaar maken. Zo wordt een observatievraag tijdens de uitvoering van een stappenplan uitgewerkt tot concrete methoden om het gedrag systematisch waar te nemen.

Je observeert gedrag op molaire niveau. Hiermee wordt er bedoeld dat observaties vaak over relatieve abstracte begrippen gaan. Dit niveau wordt ook wel meso- of macroniveau genoemd. Je hebt ook nog het moleculair niveau. Hierbij observeren we op het niveau van de zinvolle deelelementen waaruit het molaire begrip bestaat. Het kleinste gedragselement dat op zich nog een betekenisvol geheel vormt, wordt een event genoemd.

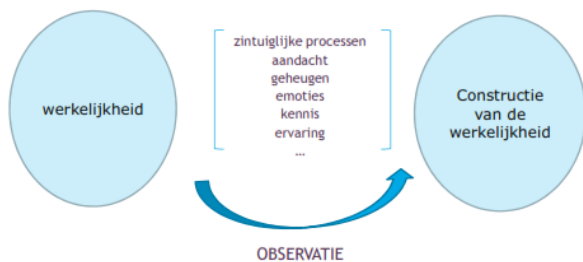
Je observeert in de mate van participatie en structuur. Wie participierend observeert, neemt zelf volop deel aan het gebeuren of de interacties en observeert gelijktijdig. Het is de bedoeling dat de anderen niet weten dat je ze observeert. Het voordeel van deze methode is dat je ongemerkt kan observeren. De nadelen is dat je het gedrag moeilijk kan registreren. Een tweede nadeel is het bias viewpoint-effect. Dit houdt in dat je als insider tijdens de participerende observatie, altijd een zekere

Ulrike
Lorent

mate van selectieve perceptie en interpretatie aan de dag legt. Als laatste heb je dan nog het controle-effect. Dit betekent dat je als deelnemer zelf ook actief het observatiegebeuren beïnvloedt. Wie niet participierend observeert, maakt geen actief deel uit van de gedragingen die het onderwerp vormen van observatie. Het voordeel van deze methode is dat de observator de regels van het observatieproces zo nauw mogelijk kan volgen. De nadelen ervan zijn het observator-effect en de sociale wenselijkheid. Het observator-effect verwijst naar de invloed van jouw zichtbare aanwezigheid als observator, op het gebeuren, op het gedrag of de interacties waarover je informatie wilt verzamelen. Sociale wenselijkheid draagt er bijvoorbeeld toe toe dat een persoon verondersteld gewenst gedrag meer zal vertonen, en verondersteld ongewenst gedrag minder.

Bij de mate van structuur kan je ook kiezen tussen 2 observatie methoden. De eerste is vrije observatie. Deze veronderstelt dat je de gedragingen en concepten waarover je informatie wilt inwinnen nog grotendeels moet ontdekken. Dit is dus vooral verkennend. Systematische observatie veronderstelt dan weer dat je weet wie en wat je wilt observeren en met welk doel. Deze methode gebruik je om gedragspatronen te beschrijven en verbanden te leggen en eventueel te toetsen.

Gedragsobservatie en het brein: een intiem team

Er worden 2 fundamentele eigenschappen van observatie aangeduid, die in verband staan met de werking van de hersenen. Een eerste eigenschap is de waarnemingsselectiviteit: Van al de stimuli die zich aan het oog voordoen, kan slechts een deel worden waargenomen en verwerkt. Een tweede eigenschap is de subjectiviteit van de perceptie, die verwijst naar de manier waarop het

brein stimuli verder bewerkt en interpreteert. Dit komt door schema's. Schema's zijn mentale beelden die we vormen van de werkelijkheid. Ook waarnemingsblindheid kan een negatief effect hebben op observatie. Waarnemingsblindheid verwijst naar het proces waardoor gedrags-informatie onbewust en automatisch wordt weggewerkt wanneer deze niet aan bepaalde impliciete verwachtingen voldoet, hoe opmerkelijk de waarnemingsgegevens ook kunnen zijn.

Je hebt cognitieve en emotionele effecten in de waarnemingsselectiviteit. Een eerste voorbeeld is homeostase. In observatie verwijst homeostase naar de neiging van de waarneming om automatisch bestaande beelden trachten te behouden. Ook heb je nog assimilatie. Deze zullen je hersenen nieuwe waarnemingsgegevens veelal inpassen in al bestaande beelden. Ten derde heb je nog accommodatie. Hiervan is er enkel sprake wanneer de informatie zo volstrekt nieuw of anders is, dat ze niet meer in een bestaande verwachting past. Een emotioneel effect is het tipping point. Het moment waarop de onbewuste perceptie van de verhouding tussen plezier en ongemak zodanig wijzigt dat je bereid bent om je zienswijze te herzien coherent met de objectieve waarnemingsgegevens.

De werkelijkheid rondom ons is een bron van oneindige prikkels die onze zintuigen bereiken. Om hier niet altijd door overspoeld te worden is het evident dat de zintuiglijke waarneming voortdurend selectief en stapsgewijs optreedt. Je hebt interne en externe prikkels. Bij interne prikkels gebruik je proprioceptie, de waarneming van innerlijke prikkels. Externe prikkels bieden je informatie over het

Ulrike
Lorent

gedrag van anderen. De waarneming verloopt niet onafhankelijk. Alles wat je waarneemt, wordt deels gekleurd door de omgeving waarin de observatie zich volstrekt. De volgende begrippen illustreren dit. Het eerste is veldafhankelijkheid, wie veldafhankelijk waarneemt, wordt in de perceptie van de aspecten al snel beïnvloed door het totaalbeeld of de omgevingsfactoren. Wie veldonafhankelijk waarneemt heeft meer oog voor elk van de gedragselementen afzonderlijk, ongeacht de globale context.

De informatie die van je oog naar je hersenen gaat gebeurt via de visuele waarneming en de perceptie. Visuele waarneming is het proces van neuronale codering dat eigenschappen van de omgeving omzet tot elektrische signalen in het zenuwstelsel. Tijdens de allereerste stap van de waarneming, wordt de sensorische registers voor een zeer korte periode. Als deze informatie betekenisvol bevonden wordt, gaat ze over naar het korte termijngeheugen voor de verdere bewerking. Op deze manier vindt er perceptie plaats. De visuele prikkels in de sensorische registers worden door de visuele waarneming kortstondig geanalyseerd.

Cognitieve en emotionele bias in gedragsobservatie

Een heuristiek verwijst naar de informatieverwerkingsstrategieën die bepalen op welke manier je, onbewust en automatisch, gedragsinformatie interpreteert.

Je hebt een aantal biases, processen en effecten die de observatie kunnen beïnvloeden of als observatiefouten gezien worden. Een eerste is het primacy-effect, die ervoor zorgt dat tijdens een gebeurtenis of een interactie vooral de eerste gegevens in detail zijn opgeslagen. Vb.: Je hebt een nieuwe gsm met een nieuw nummer, en toch geef je je oude nummer nog door aan anderen. Het recency-effect maakt dat je de laatste gegevens van een observatie beter of meer gedetailleerd zal onthouden. Vb.: Je krijgt een lijst woorden en na een tijdje moet je deze woorden herhalen, de meeste mensen onthouden dan vooral de woorden die het laatst gezegd werden.

Het availability-effect of toegankelijkheidseffect verwijst naar de toegankelijkheid van gedragskennis uit het geheugen. Vb.: Wanneer je met kinderen met ADHD werkt, kan je soms een kind te snel met ADHD te diagnosticeren.

De logicafout verwijst naar de neiging om gedragsobservaties die gelijktijdig optreden, te vertalen naar oorzaak-gevolgverbanden, hoewel die eigenschappen in werkelijkheid geheel los van elkaar kunnen staan. Vb.: Als er veel jongens in een centra zitten met agressief gedrag, wordt er gedacht dat jongens agressiever zijn, maar het kan zijn dat meisjes minder snel in behandeling komen. Het actor-observatorfenomeen (fundamentele attributiefout) verwijst naar de neiging van personen om de oorzaak van het eigen gedrag bij externe, situationele factoren te leggen, maar het gedrag van anderen toe te schrijven aan persoonlijkheidskenmerken. Vb.: Ik heb slechte punten, want die leerkracht kan mij niet uitstaan, maar zij heeft slechte punten, omdat ze helemaal niet slim is.

Leniency of het aanleuningeffect betekent de neiging om vrienden en bekenden hoger in te schatten op bepaalde gedragseigenschappen, dan onbekenden. Vb.: Als een goede vriend grof is tegen een ander, dan denken dat de ander het heeft uitgelokt. De contrastfout verwijst naar de neiging om anderen tegengesteld aan zichzelf op een bepaalde eigenschap te beoordelen. Vb.: Als je zelf zeer

introvert bent, zal je een ander die open is zeer extravert vinden. Het halo- en horn-effect: De aanwezigheid van een positieve/negatieve eigenschap bij iemand roept de suggestie op dat ook andere eigenschappen bij deze persoon eerder positief/negatief zullen kleuren.

Consistentiefout ten opzichte van de eerste indruk: De neiging om aan de eerste indruk vast te houden, en gegevens verzamelen die de eerste indruk te bevestigen. Vb.: Ronald Janssen werd beschouwd als een vriendelijke man, maar is eigenlijk psychopaat. Eenzijdigheid: We letten maar op 1 ding, we letten op het verbale (als die zegt dat ze zich goed voelt), terwijl ze zich niet goed voelt (zwetende handen bv.). Psychologiseren: Achter alles een verklaring proberen te vinden, die er niet altijd zijn. Ten onrechte verklaringen gaan zoeken.

Stereotypen is het toewijzen van een algemeen beeld van een groep aan een persoon van die groep. Vb.: Alle Nederlanders zijn gierig. Via projectie wijs je eigenschappen van jezelf toe aan anderen. Vb.: Je voelt je zelf dom, maar zegt dan tegen een andere persoon dat hij/zij dom is.

Door groepsdruk kan het moeilijk zijn om je als observator te onttrekken aan de waarden, normen, denk-, en voelpatronen die eigen zijn aan de groep waarvan je deel uitmaakt. Vb.: Experiment van Asch. Tunnelvisie treed op wanneer bepaalde zienswijzen zo zijn beperkt dat je geen besef en/of aandacht meer hebt voor andere denk- en voelpatronen. Vb.: België moet gesplitst worden, omdat de Walen weigeren Nederlands te leren, maar de economie van Vlaanderen kan daar dan aan ten onder gaan, maar aan dit laatste wordt niet gedacht.

Als laatste kan je dingen en/of mensen onderschatten of overschatten. Een Vb. van overschatten is: Dit vak is herhaling, dit lukt me wel, maar op de toets en aan je resultaten te zien is het toch niet zo goed gegaan. En een vb. van onderschatten is: Ik kan dit helemaal niet, en toch haal je een 8/10.

We kunnen cognitieve bronnen van bias bijsturen door onderscheid van observatie en interpretatie, bewustwording, maken van notities, kortdurende observaties, intervisie & supervisie en bijscholing. Emotionele bronnen van bias zijn vroege ervaringen & verwachtingen, ervaringsintensiteit, stereotypen en projectie. Maar ook groepsdruk, tunnelvisie en emotionele instelling. Nog meerdere fouten vanuit emotionele bronnen zijn zelfgevoel van de observator, centrale tendentie en angst voor positie.

Observeren herzien

Betrouwbaarheid verwijst naar de consistentie van observaties en validiteit verwijst naar de geldigheid van observaties. Er zijn 2 soorten fouten, dat zijn toevallige en systematische fouten. Toevallige fouten beperken de betrouwbaarheid, en gebeuren altijd op een andere manier. Systematische fouten beperken de validiteit. Om de validiteit van een observatie te kunnen bepalen dien je eerst te beschikken over een duidelijke afbakening van datgene wat je wilt observeren, samen met een grondige analyse van de manier waarop je het observatiedoel kunt operationaliseren. Operationaliseren betekent een abstract psychologisch begrip vertalen naar een concreet waarneembaar en registreerbaar gedrag. Constructvaliditeit verwijst naar de mate waarin het geobserveerde gedrag coherent samenhangt. Betrouwbaarheid houdt in dat de observatie standvastig is. Er zijn 3 soorten betrouwbaarheden:

Ulrike
Lorent

1. Inter-beoordelaarsbetrouwbaarheid: is de mate waarin verschillende beoordelaars consistent waarnemen wanneer ze eenzelfde gedrag observeren.
2. Intrabeoordelaarsbetrouwbaarheid: is de mate is waar de observator standvastig observeert over tijd.
3. Test-hertest betrouwbaarheid: de mate waarin het gedrag stabiel hetzelfde kan waargenomen worden in tijd.

Generaliseren betekent letterlijk veralgemeniseren. Hoe standvastiger het gedrag in de tijd, hoe meer de observatiebevindingen kunnen worden gegeneraliseerd naar andere tijdstippen. Hoe groter de variabiliteit van eenzelfde gedrag over tijd, hoe minder je mag generaliseren uit je observaties. Wat betreft de geldigheid van observaties moet je eerst rekening houden met de invloed van het observeren op zich, dit fenomeen staat ook bekend als het reactief effect.

Deontologie verwijst naar de beroepscode die van toepassing is in een bepaald praktijkdomein. Deontologie legt de verantwoorde handelwijzen en gedragsregels vast van de professional. Ethiek omvat eigenlijk ook gedragsregels, maar is niet beperkt door een domein. Er zijn 4 peilers van de ethische code:

- Integriteit: Eerlijkheid en het verduidelijken van de referenties.
- Respect.
- Deskundigheid.
- Verantwoordelijkheid.

Een principe is het informed consent, of toestemming na voorlichting. Informed consent houdt het recht van elke cliënt of patiënt om toegelicht te worden over de beroepsmatige handelingen die met hem of haar gepland worden, evenals de mogelijke risico's die daarmee gepaard gaan en de gevolgen die eraan verbonden kunnen zijn.

Een stappenplan voor te observeren in de praktijk:

1. Wat, wie en waarom wil ik observeren?
 - a. Verkennende observatievraag: Om een situatie te gaan verkennen, vraag breed houden.
 - b. Beschrijvende observatievraag: Een beschrijving geven van hoe het aspect verloopt. Op welke manier.
 - c. Vergelijkende observatievraag: Dit gaat over een evolutie in een gedrag/tijd, of gaat over verschillen tussen personen of situaties.
 - d. Toetsende observatievraag: Hier gaan we een hypothese opstellen, en door observatie gaan we besluiten of we de hypothese behouden of verwerpen. Deze vragen zijn moeilijk op te lossen, omdat ze geen oorzaak-gevolg kunnen aangeven, omdat je de situatie op zich gaat observeren.
2. Hoe ga ik observeren?
 - a. Participerende observatie?
 - b. Ga je notities maken of niet?
 - c. Molair of moleculair gedrag?
3. Wanneer en waar ik ga observeren?

Ulrike
Lorent

- a. Selectie maken uit een continue gedragsstroom.
 - b. Observatie sessie.
 - c. Op welke tijdstippen en hoelang?
 - d. Vooraf plaats of setting bepalen.
 - e. Waar neem je plaats als observator.
4. Hoe kan ik gedrag selecteren?
 - a. Ad libitum: vrij observeren, niet systematisch, verkennende observatie. Aangewezen bij situaties met zeer weinig voorkennis, en een onbevangen houding aannemen.
 - b. Samplelings → Tijd of gedrag.
 - c. Beschrijvend.
 5. Hoe selecteer ik personen?
 6. Systematische observatie: hoe gedrag organiseren?
 7. Hoe kan ik gedragsobservaties meten en registreren?
 8. Hoe kan ik gedragsregistraties registreren en interpreteren?
 9. Hoe kan ik mijn bevindingen rapporteren?

Een observatie plannen

Elk observatieproces bestaat uit een reeks vragen die feitelijk quasi gelijktijdig moeten worden beantwoord. Het aanvankelijke observatieplan kunnen we ontleden in 5 stappen:

Stap 1	Wat en wie wil ik observeren en waarom?
Stap 2	Hoe ga ik observeren?
Stap 3	Wanneer en waar ga ik observeren?
Stap 4	Hoe kan ik gedrag selecteren?
Stap 5	Hoe selecteer ik personen?

Naast de 5 basisvragen, is een aantal aanvullende vragen aan de orde.

Bij het wanneer en waar ga ik observeren heb je de continue gedragsstroom die het observatie- of gedragsuniversum worden genoemd. De observatiesessie is de geselecteerde periode waarbinnen de gerichte gedragsobservaties plaatsvinden. Bij aanvullende vragen en verkennende observatie is het belangrijk om direct aandacht te besteden aan wat achteraf met de observatiegegevens wordt gedaan. Ad libitum-observeren betekent vrij verzamelen van gedrag. Deze verkennende observatie is niet systematisch omdat de observator niet volgens een vooraf bepaald geheel van regels selecteert.

Kortom, het is handig om via verkennende sampling een algemeen beeld van het observatieveld te vormen en welke gedragsvormen daarin belangrijk zijn voor het observatiedoel. Heb je eenmaal een specifieke vraag geformuleerd, dan kunnen de keuzen rond het specificatieniveau van de gedrags-observaties gemaakt worden. Het opstellen van een meet en registratieschema voor systematische observatie houdt in dat je selecties maakt uit de volledige gedragsstroom.

De selectie van de gedragingen die je effectief observeert uit het gehele gedragsuniversum noemen we sample of steekproef. Sampling verwijst naar hoe je deze selectie doorvoert. Gedrags- of event-sampling wordt gebruikt als je interesse hebt voor een bepaalde gebeurtenis, geselecteerd uit het gedragsgeheel. De methode is vooral goed bruikbaar voor gedragingen die betrekkelijk weinig

voorkomen. In tijd- of time-sampling staat dan weer de tijdseenheid voorop, of het tijdsinterval binnen de observatiesessie, in plaats van de gedragseenheid.

Tijdsampling is vooral nuttig bij frequent gedrag. Een tijdsinterval is een kortere afgebakende observatieperiode binnen de volledige observatiesessie. Het tijdstip op het einde van elk tijdsinterval, noemen we het samplepunt. Focus(persoon)-sampling houdt in dat je gedurende een bepaalde periode alle gedragingen observeert en registreert van een persoon. Stopregels leggen de condities vast waaronder een observatie niet kan worden voortgezet. Scansampling omvat het snel achtereenvolgens observeren van verschillende personen in een groep tijdens beperkte, vooraf bepaalde tijdsintervallen. De duur van een scan kan variëren van enkele seconden tot meerdere minuten, afhankelijk van de grootte van de groep en de hoeveelheid of aard van de informatie die je van elke persoon wenst te registreren. Scansampling wordt daarom vooral gebruikt in combinatie met tijdsampling.

Wat precies observeren? (De observatieschaal).

Het categorieënsysteem, ook observatiesysteem of observatieschaal genoemd, organiseert die specifieke gedragscomponenten die je uit het gedragsuniversum selecteert voor observatie. Een observatiesysteem voert dus de selectiefunctie verder door. Het bepaalt welke specifieke onderdelen je gaat observeren. Deze worden ondergebracht in min of meer concrete rubrieken.

Werk- en tijdbesparing zijn in de praktijk de belangrijkste argumenten om met een bestaande observatieschaal te werken. Omschrijvingen van categorieën en verwerkingsmethoden worden in de loop van het ontwerpproces constant veranderd en verfijnd. Als je een bestaande observatieschaal gebruikt, is de kans ook groter dat deze al onderzocht werden op objectiviteit, betrouwbaarheid en validiteit. In het beste geval zijn normgegevens ontwikkeld, waarmee je de eigen observaties kan vergelijken. Normgegevens zijn resultaten van onderzoek dat met de betreffende schaal werd uitgevoerd bij een vergelijkingsgroep.

Gebruik bestaande observatieschaal	
Voordelen	Nadelen/Beperkingen
Tijd- en werkbeparend.	Training, handleiding doornemen.
Wat de schaal meet en hoe dit te doen is expliciet gesteld en afgebakend.	Gaat alleen op als de schaal effectief goed ontwikkeld is.
Informatie over betrouwbaarheid, validiteit & vergelijking met normen.	Psychometrische voorkennis nodig en deze kenmerken zijn niet altijd onderzocht.
Kennisoverdracht, traject opvolgen.	

Je moet je observatieschaal afstemmen op je observatiedoel. Dit kan je als volgt specificeren:

1. In hoeverre is de opzet van de schaal afgestemd op het onderwerp, het doel en de vraag van jou observatiedoel?

Ulrike
Lorent

2. In hoeverre is het bereik van de schaal afgestemd op jou observatie?
3. In hoeverre is het gedragsniveau en de vorm van gedragsindeling afgestemd op jou observatie?

Ter aanvulling ga je naziën of het niveau van gedragsobservatie en de vorm van gedragsindeling van de schaal coherent zijn met het observatiedoel. In een observatieschaal met fysieke indeling bestaat elk rubriek uit motorische gedragingsuitingen. Een observatieschaal met consequentie-indeling brengt gedrag onder afhankelijk van het resultaat of de gevolgen. Als de observatieschaal relationele indelingen bevat, dan zijn de gedragscomponenten georganiseerd volgens de relaties of interacties die ze weergeven.

Door objectieve omschrijvingen vast te leggen, vermindert het risico op interpretatieverschillen wanneer je een bepaalde gedragswaarneming in de schaalrubriek wil plaatsen. Homogeniteit verwijst naar de mate waarin al het gedrag dat je in een rubriek onderbrengt effectief bij elkaar past, ofwel tot eenzelfde begrip behoort. Een uitsluitende indeling betekent dat een waargenomen gedrag, slechts in een schaalrubriek tegelijk kan worden ondergebracht. Deze voorwaarde vervult meerdere functies. Allereerst verwijst ze naar de reden waarom je een observatieschaal hanteert, nl. om het gedrag coherent te ordenen. Ter aanvulling is de mate waarin de rubrieken elkaar wederzijds uitsluiten een belangrijke voorwaarde voor een consistente meting van de observaties. Ten slotte is de beschikking over een volledig of uitputtend categorieënsysteem aan te bevelen. Dit betekent een observatiesysteem dat zo volledig mogelijk rekening houdt met de verschillende gedragingen die relevant zijn voor de observatievragen en het doel.

Hoe kan ik gedragsobservaties meten en registreren

- Frequentie
- Duur
- Latentie: de tijd tussen 2 gedragingen.
- Patroon
- Intensiteit

Op welke manier kan ik het geobserveerde gedrag registreren?

- Continu (kwalitatief): constant registreren/noteren gedurende de observatieperiode. Kan ook met behulp van een schema net zoals bij een discontinue observatie. Vb. observatie van winkelgedrag-taak.
- Voordelen: weinig informatie verliezen,
- Nadelen:
 - Discontinu (kwantitatief): registreren op bepaalde momenten. Vb: samenvattende – en puntscore. Vb. Time-sampling NASA-opdracht.
- nadelen: groter verlies van informatie
- voordeel: tijd en energie besparend

Vorm	Definitie	Voorbeeld
------	-----------	-----------

Ulrike
Lorent

Frequentie	Aantal gedragingen	3 maal schoppen
Duur	Tijd van start tot eind gedrag	'huilen' duurt 5 minuten
Latentie	Tijd tussen 2 gedragingen.	
Reactie of responsietijd	Tijd tussen eind gedrag A en beging gedrag B.	10 seconden tussen vraag Jan en antwoord Lies.
Wachttijd	Tijd tussen eind gedrag en volgend gedrag zelfde persoon.	10 seconden tussen 1 ^{ste} en 2 ^{de} vraag van Jan
Patroon	Volgorde gedragsdelen, eventueel met lengte per gedragsdeel	Deur openen/ rondkijken / kind zien / kind opnemen
Intensiteit	Mate van graad van gedrag, meestal combinatie van vorige methoden	Sterkte van 'het schoppen' Vb. Ordinale schaal van 1-5

Frequentie geeft aan hoe vaak het observatiegedrag voorkomt. Duur geeft de tijdsduur weer tussen de aanvang en het beëindigen van een specifiek gedrag, en dit binnen een observatiesessie (of deel daarvan). De latentie meet de tijd die verstrijkt tussen het beëindigen van een gedrag en de aanvang van een volgend gedrag. Een reactie- of responsmeting gaat na hoeveel tijd verloopt tussen het optreden van een gedrag en de reactie of respons daarop door een andere persoon. De wachttijd meet dan weer hoeveel tijd verloopt tussen het optreden van een gedraging en een volgende gedraging bij dezelfde persoon. Het gedragspatroon meet meestal in hoofdzaak welke volgorde de gedragsonderdelen optreden en eventueel hoe lang ze duren. De intensiteit meet de graad van amplitude van een gedrag.

Voor elk van de besproken meetvormen geldt dat het volstrekt duidelijk moet zijn wanneer het gedrag start en wanneer deze eindigt. Verder dien je een gedragsmeting altijd relatief of proportioneel uit te drukken, ten aanzien van het bredere kader waarbinnen het gedrag optreedt. De observatiebevindingen zijn minder te generaliseren naarmate de observatiesessie korter is en/of afwijkt van het gebruikelijke gedrag. Dit wordt selectiebias genoemd. Een meetniveau verwijst naar het niveau waarop gemeten wordt.

Niveau	Waarden/gedragsinformatie	Analyse/interpretatie
Nominaal	Waarden 0/1 aan- of afwezigheid kenmerk of gedrag, gedragspatroon	Benoemend, beschrijvend (kwalitatief)
Ordinaal	Rangorde waarden/volgorde of rangorde gedrag	Beschrijvend, ordenend, onderling vergelijkend (kwalitatief)

Interval tot ratio (met nulpunt)	Gelijke intervallen tussen waarden	Verbanden en verhoudingen tussen gedrag (kwantitatief)
----------------------------------	------------------------------------	--

Vorm	Definite
Continu	Voortdurend registratie, beschrijvend, duur of frequentie
Discontinu	Registratie tijdens tijd samples binnen de observatiesessie.
Puntsampling	Registratie op het eindpunt van de sample: is het gedrag op dat precieze moment aanwezig?
0/1 registreren	Registratie op het eindpunt van de sample: is het gedrag voorgekomen tijdens de periode van de sample?

In het geval van continue registratie noteert de observator al het relevante gedrag tijdens de volledige periode van het tijdsample of observatiesessie. Discontinue registratie houdt in dat je het gedrag alleen registreert op specifieke momenten tijdens de observatiesessie.

Goed bekeken, en dan?

Wanneer een formulering nog geen interpretatie van het gedrag inhoudt, kan je spreken van een observatieresultaat. Telkens bevat de tweede formulering al een kwalificering. Interpretaties zijn de verhoudingsgewijze waarden die toegekend worden aan de observatieresultaten. Een eerste niveau van interpretatie bestaat uit beschrijvende interpretaties of kwalificaties: Je benoemt of kenschetst de kwantitatieve resultaten. Verdere stappen maken dan deel uit van een verklarend interpretatieniveau. Dit bestaat uit het leggen van verbanden, het maken van vergelijkingen, en eventueel het toetsen van veronderstellingen.

Zowel de inhoud als de vorm zijn belangrijk voor een kwaliteitsvolle rapportering. Als je mondeling rapporteert, dan kan je de observatie samenvatten aan de hand van werkschema's en aanvullen met de resultaten. Als je schriftelijk rapporteert, dan kan je het verslag uitschrijven aan de hand van de structuur aangegeven door het stappenplan. Zowel mondeling als schriftelijk rapporteren kent voor- en nadelen. Het voordeel van mondelinge rapportage is de dynamiek die ermee gepaard kan gaan. Het nadeel is dat mondeling voorbijgaand van aard is en dat sommige observatiebevindingen moeilijk overzichtelijk mondeling te communiceren zijn. Het voordeel van een schriftelijk verslag is dat je vooraf uitgebreid kan nadenken en zorgen voor een genuanceerde rapportage. Verder is schriftelijke rapportage duurzamer. Het nadeel van schriftelijke observatierapportering kan worden gespiegeld aan de voordelen van mondelinge communicatie.

Tot slot sluiten mondelinge en schriftelijke rapportages elkaar niet uit, maar vullen ze elkaar aan.